

*Meslek Normlarının Etik İmkan ve Sınırları**

Hülya YETİŞKEN*

Özet:

Bu makalede meslek normlarının etik imkan ve sınırları sorgulanmaktadır. Bu amaçla bu normların türetilmelerinin temelinde bilgisel ve etik özelliğe sahip temel bir belirleyicinin olup olmadığı tartışılmaktadır. Çalışmada bu temel belirleyicinin, insanın değerinin bilgisini içerdiği ileri sürülmektedir. İnsanın değerinin bilgisinden türetilen ve bu değere zarar vermemeyi amaçlayan meslek normları “etik” olarak nitelendirilmektedir. Bir kimsenin mesleğini icra ederken bu normların imkan ve sınırları konusunda karşılaşılabileceği başlıca etik ve epistemolojik problemlerin neler olduğu irdelenmekte ve de meslek yaşamından seçilen bazı örnekler üzerinde tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: meslek, norm, temel belirleyici, etik imkan, etik sınırlar, doğru değerlendirme, insanın değeri.

Abstract:

This article examines the ethical possibilities and limits of professional norms. For this purpose, it is questioned whether there is a fundamental determinant which has epistemological and ethical characteristics and from which professional norms derive. This essay claims that this fundamental determinant is the knowledge of the value of the human being. The professional norms deriving from the knowledge of the value of the human being and aiming at protecting this value are called “ethical professional norms”. This essay investigates the main ethical and epistemological problems and the possibilities and limits of these norms that one might encounter while exercising one’s profession, through examples chosen from professional life.

Key Words: profession, norm, fundamental determinant, ethical possibilities, ethical limits, right evaluation, value of the human being.

Bu makalede, meslek normlarının ne gibi etik imkan ve sınırlarının olduğu konusu incelenmektedir. Çalışmada yer alan “meslek normları” terimi, bir mesleği icra ederken etik açıdan genel olarak yapılması ya da yapılmaması gerekenlere ilişkin ilke kural ve değer yargıları anlamında kullanılmaktadır. Sözü edilen normların etik imkan ve sınırları ise, iki farklı türdeki etik sorunlar çerçevesinde irdelenecektir. Bunlardan biri, meslek normlarının türetilmelerindeki bilgisel temelin sorgulanmasına ilişkindir. Diğeri ise, gerçeklikteki uygulamaya ilişkindir; bir başka deyişle bu ikincisi, bir mesleği icra

---

* Bu makale, Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı tarafından 27 - 28 Nisan 2004 tarihinde düzenlenen “Kişisel Gelişimde Çağdaş Yönelimler Sempozyumu”nda sunulan ve bildiri kitabında yayımlanmış olan metnin bazı eklemeler yapılarak genişletilmiş biçimidir.

** Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

ederken bu normları tek tek eylemlere belirleyici olarak kullanmaktan kaynaklanan etik sorunlardır.

Meslek normlarının dünyadaki çeşitli mesleklere ve bu mesleklerdeki farklı uzmanlık alanlarına özgü teknik bilgi, beceri, deney v.b.nin çeşitliliğine bağlı olarak çok sayıda ve farklı gruplar altında toplanabilecek çeşitte olması kaçınılmazdır. Bu konuda felsefi-etik açıdan önemi olan şu soruyu soralım: Acaba farklı farklı iş ve uzmanlık alanlarına bağlı olarak ortaya konulan çeşitli normların türetilmelerinin temelinde, bilgisel nitelikli ortak bir etik belirleyici var mıdır? Burada şu noktayı özellikle belirtmek gerekiyor: Bu sorudaki “bilgisel olma” niteliği, birer gereklilik önermesi olan ve bir bilgi olmayan normların kendisine ilişkin olarak değil, ama bu normların türetilmesinin temeline ilişkin olarak kullanılmaktadır. “Ortak olma” terimi ise, belirli bir meslek grubu içinde ya da meslekler arasında “ortak geçerli norm” olma anlamında değil; ortak bir “temel belirleyici” olma anlamında kullanılmaktadır.

Yukarıda sorduğumuz soruyu önce olumsuz yönde cevaplandırmayı deneyelim ve çeşitli meslek normlarının türetilmelerinin kaynağında, etik açıdan ortak bir bilgisel temelini olmadığını varsayalım. Peki bu durumda, acaba meslek normları, yalnızca farklı uzmanlık alanlarındaki farklı teknik bilgi, beceri ve deneyimlerle ilgili pratik-işlevsel amaçları gerçekleştirebilme hedefi ile sınırlı kalarak mı türetilmiştir? Eğer öyle ise, bu durumda önemli olan tek şey, bu gibi pratik amaçlara ulaşmak için nelerin yapılması gerektiğini belirlemek olacaktır. Ne var ki, bu gibi pratik amaçların her birinin insan için değerinin ne olduğu sorgulanmazsa; bu sorgulamanın bilgisel bir temeli, insana özgü ortak bir etik temeli olmazsa; o zaman, taban tabana zıt işlevleri olan normlara uygun olarak, gereği yerine getirilen ve kendisine ulaşılan her bir amaç, bir diğeriyle eş değer olacaktır. Aynen aynı konuda, birbirine karşıt işlevi olan iki reçetenin pratikte kendi amaç ve işlevlerini gerçekleştirmeye yaradıkları ve bu bakımdan başarılı oldukları ölçüde değerce eşit sayılacakları gibi.

Böyle bir durumda ise, Kant’ın işaret ettiği gibi, “Doktor için hastasını iyiden iyiyeye sağlığa kavuşturacak reçetesi ve bir zehirleyici için bir insanı kesinlikle öldürecek reçetesi, her biri amaçlarını tam gerçekleştirmeye yaradığı ölçüde, aynı değerde” sayılmasının ötesinde bir anlam ve değer ifade etmeyecektir. (Kant, 1995: 31) Oysa soruna insanın değerinin bilgisi temel alınarak bakıldığında, bu amaçları eş değer saymanın imkansızlığı açıkça ortaya çıkacaktır.

Meslek normlarının türetilmesinde etik açıdan belirleyici olan ortak temelini olduğu yolundaki sorgulamayı şu soruyla sürdürüelim: Acaba, dünyada çeşitli meslekleri icra eden kişilerin her biri insanın değerinin bilgisine sahip, bu değeri koruyup yaşatmaya istekli ve karşılaştığı her durumda bunun için sürekli çaba gösteriyor olsaydı; “etik” olarak nitelendirilebilecek meslek normlarına ihtiyaç kalır mıydı? Öyle görünüyor ki, bu etik hayal bir gerçek olsaydı, o zaman etik meslek normlarına ihtiyaç kalmazdı. Çünkü “etik” olarak nitelendirilebilecek meslek normlarının, bir mesleğin icra edilmesi sırasında insanın değerinin çiğnendiği durumların saptanması sonucunda türetilmediğini ya da değerini çiğnenmesi olasılığını önceden ortadan kaldırmak amacıyla türetilmediğini söylemek mümkün görünüyor. Örneğin, hekimlik mesleğindeki şu gibi ilkelerin türetilmesinin temelinde insanın değerinin bilgisinin yer aldığını görebiliyoruz: “Hastanın kişi ola-

rak özerkliğine saygı göstermek gerekir.”, “Hastanın sırrını gizli tutmak ve bir başkasına söylememek gerekir.”, “Hastayı hastalığı ile ilgili konularda yeterli düzeyde açık ve doğru olarak bilgilendirmek gerekir.”, “Hastayı aydınlatarak onun onayını almak gerekir.”, “Hastanın istemesine saygı duymak gerekir.” gibi.

Diğer meslek normlarının da bir çoğunun temelinde insanın değerinin bilgisinin bulunduğunu söylemek mümkün görünüyor. Örneğin, öğretmenlikte öğrenciyi; basın ve yayıncılıkta okuyucuyu, dinleyiciyi, çeşitli iş alanlarında müşteriyi; hizmet verilen konuda doğru, açık ve yeterli düzeyde bilgilendirmek, yanıltıcı olmamak, aldatmamak gerektiğini bildiren normlarda olduğu gibi. Bu noktadan hareketle denilebilir ki, “etik” olarak nitelendirilebilecek meslek normu, insanın değerinin bilgisinden türetilmiş meslek ilkesidir. Öte yandan, insanın değerinin bilgisinden türetilmemiş bir normun ise, herhangi bir etik niteliğinden söz etmek mümkün görünmüyor.

Ne var ki, belirli bir meslek çevresinde kabul gören ve temelinde insanın değerinin bilgisi bulunmadığı halde, sanki etik niteliğine sahipmiş gibi eylemlere siper yapılan bazı normların olduğu da doğrudur. Örneğin, siyaset mesleğindeki, “Parti meclisinin ortak çıkarını korumak ve buna uygun davranmak gerekir.” şeklinde dile gelen ve belirli bir grubun çıkarı ile sınırlı kalan normda olduğu gibi. Şimdi bu ortak çıkar, örneğin, iktidarda kalabilmek için ilaç mafyası ile işbirliği yapmak olduğunda, bunu korumak ve buna uygun davranmak gerekecek! Bu gibi sonuçlara yol açacak tarzda mesleklerini icra eden bazı sorumsuz kişilerin her zaman olabileceği dikkate alındığında, “etik” olarak nitelendirilebilecek meslek normlarını, bu niteliğe sahip olmayan normlardan özenle ayırarak elde bulundurmanın önemi açıkça görülmektedir. Zira etik nitelikli meslek normlarının dile getirdiği gereklilikler, bu gibi sorumsuz kişiler için, etik açıdan caydırıcı olma imkanını taşımaktadır.

Çeşitli meslek alanlarında, insanın değerinin bilgisinden türetilen ve birer norm olan ilkeleri, burada etik olarak nitelendirmemizin bir diğer nedeni de; bunların - belirli bir grubun özel çıkarlarını temel alan ve belirli bir meslek çevresinde geçerli kılınan normlardan farklı olarak - sınırlı da olsa, etik bir imkanı taşıyor olmalarıdır. Bu etik imkan ise, Kuçuradi'nin insanın değerinin bilgisinden türetilen normlara ilişkin belirlemelerinde dile gelmektedir. Şöyle diyor Kuçuradi, bu normlar konusunda:

“Bir insan.... o ilkenin talep ettiği şekilde davranırsa, insanın yapısal olanaklarının gerçekleşebilmesini engellememe olasılığı artar. Başka bir deyişle, bu tür ilkeler şöyle diyor bize: belirli bir durumda bir insan, doğru bir değerlendirme yapamıyorsa ve elinden geldiği kadar insanın değerine zarar vermemek istiyorsa, ilgili ilkenin dile getirdiği gibi davranırsa, bu değere zarar vermemesi daha olasıdır.” (Kuçuradi, 1994: 29-30)

Böylece, “etik” olarak nitelendirilebilecek meslek normlarının etik imkanı - kişilerin donanımının yetersizliğine ya da gerçeklik koşullarına bağlı olarak, doğru değerlendirmenin yapılamadığı durumlarda - bu normlara göre davranıldığında insanın değerine zarar vermemeye olasılığını artırma özelliklerinde bulunur. Ancak, buradaki imkanın sınırları vardır. Bu sınırlılık ise, bu normların insanın değerini korumaya yeterli olmayış-

larına ilişkindir. Şöyle ki, “bunlar, h e r z a m a n geçerli ilkelerdir; ama, kayıtsız şartsız h e r t e k durum için değil.” (Kuçuradi, 1994:72) Felsefi temelli bir etik söz konusu olduğunda ise, “..kayıtsız şartsız geçerli olması isteminde bulunabileceğimiz hiçbir davranış ilkesi yoktur.”(Kuçuradi,1994:72) Anlaşılacağı gibi, “etik” olarak nitelendirilebilecek meslek normları, gerçi insanın değerinin bilgisinden türetilmiştir, ancak bunlar her tek durumda insanın değerini koruyacak ya da en azından bu değere zarar vermeyecek tarzda eylemde bulunmayı sağlayamamaktadır. Çünkü bu normlar, “ belirli bir mesleği icra ederken - yani belirli tek tek durumlar karşısında - kişinin g e n e l o l a r a k ne yapması veya ne yapmaması gerektiğine ilişkin” sorulara birer cevap olarak türetilmişlerdir. (Kuçuradi,1994:18) Konuya sözü edilen bu etik sınırlar perspektifinden bakılırsa, denilebilir ki, “...etik her tek durumda geçerli olacak bazı değerlendirme ve davranış normları veremeyeceği gibi; belirli durumlarda nasıl davranılacağına ya da davranılmayacağına ilişkin normlar da getiremez.” (Tepe, 2000:135) Şöyle ki, davranış normları genel bir duruma bağlı olarak hangi davranış(lar)ı yapmak ya da yapmamak gerektiğini önceden bildirmektedir. Ne var ki, yaşamda ve bir mesleği icra ederken karşılaşılan her kişi ve içinde bulunduğu her durum tektir, biriciktir ve benzerlerinden farklı özelliklere sahiptir. Bu nedenle, gerçeklikte yaşanan durum, normda söz konusu edilen durumla genel olarak ortak ve benzer özellikler taşısa da, kendisi tek ve benzersiz olduğu için, onunla bir ve aynı olamaz. Buna bağlı olarak da, gerçeklikte yaşanan tek tek durumlar, normda gerekliliği bildirilenden farklı davranışların gerçekleştirilmesini - etik açıdan - gerektirebilecektir.

Örneğin, “Hekimin hastasının sırlarını gizli tutması ve bir başkasına söylememesi gerekir.” şeklinde dile gelen etik meslek normunu ele alalım. Peki, “Bir psikiyatri uzmanı kendisine ve çevresine zarar verme olasılığı bulunan bir hastasının tıbbi durumunu nereye kadar saklı tutmalıdır?” (Erdem, 2001: 79) Gene, “Hastanın istemesine ve özerkliğine saygılı olmak gerekir.” şeklinde dile gelen etik meslek normunu ele alalım. Yaşanan bir örnekte, “Hasta şiddetli baş ağrısı çekmekte ve bunun dış köklerindeki iltihaptan kaynaklandığına inanmaktadır. Tıbbi teşhis, dişlerle baş ağrısı arasında kesin olarak bağlantının olmadığıdır. Bu doğru teşhise rağmen hasta tüm dişlerinin çekilmesinde ısrar etmiştir.” (Koslovski, 2000:44-45) Bu durumda hekimin ilgili norm gereğince hastanın isteğini yerine getirerek onun dişlerinin tümünü çekmesi mi gerekmektedir? Bir başka yaşanmış örnekte, “27 yaşında, HIV sonucu pozitif olan bir erkek hasta, eşinin..... durumunu bilmesini istemiyor. Hekimin davranışı ne olmalı?” (Erdem, 2001: 84) Hekimin, hastanın sırrını saklama ilkesine uygun olarak bu sırrı gizli tutması mı gerekmektedir? Sözü edilen ve tek tek yaşanmış olan bu örnekleri diğer mesleklerle ilgili olarak da çoğaltmak mümkündür.

İmdi, meslek yaşamında bu gibi her biri tek ve biricik olan durumlar karşısında yapılması gereken davranış(lar)ın ne(ler) olduğunu, insanın değerini koruyacak tarzda doğru ve isabetli olarak tayin edebilmek; normların bildirdiği hazır davranışları ezbere tekrarlamak (örneğin: kayıtsız şartsız hastanın sırrını gizli tutmak) yoluyla değil; öncelikle karşılaşılan durumu, kendine özgü bütünlüğü içinde doğru olarak anlayıp kavramak yoluyla mümkün olacaktır.

Türetilmelerinin temelinde insanın değerinin bilgisi bulunsa da, bu normları her tek durumda eylem belirleyicisi olarak kullanmayı kaçınılmaz bir ödev olarak görmek;

her defasında gözleri kapalı ve ezbere olarak bu normlara göre davranmak ise, yukarıdaki örneklerde açıkça işaret edildiği gibi insanın değerine zarar vermekle sonuçlanabilecektir. Öte yanda denilebilir ki, gerçeklikte yaşanan her tek durumun kendine özgü bütünlüğünü ve koşullarını doğru değerlendirerek neyin yapılması gerektiğini doğru olarak tayin edebilmek ise; yeterli mesleki bilgi ve beceriye sahip olmanın yanısıra onsuz olmaz bir başka koşul olan, insanın değerinin bilincine sahip bir kişi olmakla mümkündür.

Meslek normlarının etik imkan ve sınırlarını insanın değeri ile ilgileri bakımından bu şekilde belirledikten sonra, burada şu soruları soralım: Meslek normlarının türetilmelerindeki bilgisel temelin felsefi etik açıdan sorgulanması neyi sağlamaktadır? Denilebilir ki, bu sorgulama kişiye, bir mesleğin insanın dünyasında insan için ortaya konmuş bir iş olarak ana amacının ve işlevinin ne olduğunun bilincine katkı sağlar. Buradaki ana amacın ise, her mesleğin ana işlevinin - örneğin, hekimlikte acıyı dindirme ve sağlığı yaratma işlevinin - temelinde yer alan, insanın değerini koruyup yaşatma amacı olduğu söylenebilir. Gene bu sorgulama, bu konularda aydınlatıcı, eğitici bir kişi olabilmenin yolunu açar. Konuya meslek açısından bakıldığında ise, bu kez şunlar söylenebilir: Meslek normlarının bilgisel temellerine ilişkin olarak felsefi etik açıdan yapılacak dikkatli bir sorgulama ve ayıklama, bir mesleği insanın dünyasında sağlam ve haklı temeller üzerine oturarak ayakta tutmaya yardımcı olur.

Yukarıdaki soruyu, bu kez bilgisel temellerin sorgulanmasına ilişkin olarak değil de, gerçeklik boyutuna ve bu boyutta tek tek yaşananlara ilişkin olarak soralım: Meslek normlarının gerçeklikte eylemlere uygulanmasına ilişkin sınırlarla ilgili etik sorunlar konusunda felsefi bir bakış açısıyla aydınlanmış olmak neyi sağlar? Denilebilir ki, bu aydınlanma kişiye, zorlanma altında normların buyurduklarına ezbere uymamanın; ya da kısa yoldan kolaya kaçarak, kendine hazır olarak verilen normların dediklerini ezbere yapmamanın; bunun yerine özgür bir kişi olarak, doğru değerlendirmeler yapmanın ve etik eylemde bulunabilmenin yolunu açar. Çünkü, Kuçuradi'nin deyişiyle söylersek, "İnsanlar normlara göre davranmaya zorlanabilirler, ama etik olmaya zorlanamazlar. Bu her kişinin ancak kendi hesabına öğrenebileceği bir şeydir." (Kuçuradi, 2000:32) Gene bu aydınlanma, zamanla kişiye mesleğini icra ederken belirli bir durumda etik açıdan yapılması gerekenin ne olduğunu, insanın değerinin bilinciyle doğru ve isabetli bir biçimde tayin edebilme imkanını sağlar. Kişinin bütün bunları gerçekleştirmeye yeterli olacak etik kişi özellikleriyle bütünleşen bir etik donanım kazanmasında rol oynar. Böyle bir etik donanım ise, "kişisel gelişim"e ilişkin genel bir eğitim düşüncesinin etik boyutunu oluşturacaktır.

Buraya kadar bütün bu sayılanlar ise, "etik kişi gelişimi" olarak adlandırılacak bir gelişimin vazgeçilmez koşullarından bir kaçını oluşturmaktadır. "Etik kişi gelişimi" nedir; bu gelişimin ana aşamaları, koşulları ve bu gelişimle ilgili eğitimin özgün özellikleri nelerdir? Bu konuya ayrı bir çalışma kapsamında geniş olarak yer vermek üzere, burada bu makalenin odak noktasında bulunan insanın değerinin ne olduğu konusunda bazı belirlemeler yaparak çalışmamızı noktalayalım.

İnsanın değerinin ne olduğunu belirlemek, öncelikle "insanın diğer varolanlar arasındaki özel yerini belirlemek" anlamına gelir. (Kuçuradi, 1988: 170) Buna göre, "insanın değeri; insanın tür olarak yapısal olanaklarıdır." (Kuçuradi, 1988: 29) Kuçura-

di'nin insanın değerine ilişkin bu belirlemelerinden yola çıkarak, insanın değerinin ne olduğu konusunda burada şunları söylemek mümkün görünüyor: İnsan çeşitli yaşam ve başarı alanlarındaki etkinliklerini gerçekleştirme yolu ve tarzı bakımından bir olanaklar varlığıdır. Şöyle ki, insan etkinlikte bulunurken bağ kurduğu özne ya da nesnenin gerçeklik koşullarını; gerçeklikteki teklifini ve biricikliğini; kendine özgü yapısal bütünlüğünü ve benzerleri arasındaki özel yerini anlama ve aydınlatma çabasıyla adım atabileceği gibi, bunları dikkate almadan kestirme ve ezbere olarak da iş görebilen bir varlıktır. Gene insan, kendi türüne özgü etkinlikleri gerçekleştirirken salt kendi benine özgü eğilim ve çıkarlara ve/veya belirli bir gruba özgü çıkarlarla ilgili hazır normlara bağımlı kalabileceği gibi, gerektiğinde bunlara bağımlı olmadan ve özerk olarak eylemde bulunma olanağı olan bir varlıktır. Etkinliklerinde karşısındakinin gerçeklik koşullarını, teklifini ve kendine özgü yapı bütünlüğünü doğru anlamaya çalışan ve kendi beninin eğilim ve çıkarlarının ve/veya belirli bir grubun çıkarlarının salt bir aracı olmadan adımlarını atabilen bir insan, bu etkinliklerinde yalnız kendi beninin yararını değil; aynı zamanda insanı amaç olarak koyabilecektir. Etkinlikte bulunurken kendi kişisindeki ve başkalarının kişisindeki insanı amaç görerek adımlarını atabilecektir. İşte insanın değeri, her insanın bu olanağı seçerek bir "kimse" olmağını aşarak, bir "kişi" olarak varolabilme olanağında bulunur.*

Konuya çeşitli mesleklerle ilgisi bakımından bakıldığında, bu bağlamda insanın değeri, kişinin çeşitli yaşam ve başarı alanlarında işini yaparken, örneğin, doktor, yargıç, bakan, öğretmen, araştırmacı, v.b. olarak işini yaparken, bu işin insanın dünyasında bir iş olarak insan için var olmasındaki ana amacının, işlevinin ve anlamının ne olduğunun bilinciyle adım atabilme olanağında bulunur.

KAYNAKÇA

- Erdem, Aydın (2001), *Tıp Etiğine Giriş*, Ankara:Pegem Yayıncılık .
- Kant, Immanuel (1995), *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çev. Ioanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Koslovski, Peter (2000), "Etik ve Hekimlik Sanatı", *Etik ve Meslek Etikleri*, Ed. Harun Tepe, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, Ioanna (1988), *Etik*, Ankara: Meteksan Yayınları.
- Kuçuradi, Ioanna (2000), "Felsefi Etik ve 'Meslek Etikleri'", *Etik ve Meslek Etikleri*, Ed. Harun Tepe, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, Ioanna (1994), *Uludağ Konuşmaları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Tepe Harun (2000), "Basın Etiği ya da Basının Etik Sorunları Üzerine", *Etik ve Meslek Etikleri*, Ed. Harun Tepe, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Yetişken, Hülya (1999) "İnsanın Değerinin Bilinci ve Cumhuriyetimiz" *Kadın Felsefecilerimiz*, Ed: Aslan Kaynaradağ, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

---

* Bkz. Yetişken 1999: 270-274.